

SPISA DUBROVAČKE KANCELARIJE,
MONUMENTA HISTORICA RAGUSINA, KNJIGA III,
Zagreb 1988.

Objavljivanje najstarijih dubrovačkih notarskih knjiga ima posebnu važnost za istraživanje prošlosti Dubrovnika i drugih gradova i država koji su s Dubrovnikom održavali političke i trgovinske kontakte. Ove knjige sadrže obilje podataka korisnih pri stvaranju brojnih povijesno-znanstvenih studija: od globalnih historijskih rasprava, proučavanja gospodarskih prilika, međudržavnih i regionalnih veza pa do specijalističkih onomastičkih i toponomastičkih analiza, istraživanja pojedinih mikroregija, kao i niza sličnih tema. Objavljivanjem ovih dragocjenih historijskih izvora oni postaju dostupni širokom krugu znanstvenika, i to je osnovna svrha poduhvata koji je daleke 1951. godine započeo Gregor Čremošnik, uredivši i objavivši prvu knjigu »Spisa Dubrovačke kancelarije« koja je sadržavala zapise dubrovačkog notara talijanskog porijekla Tomazina de Savere, za razdoblje od 1278. do 1282. godine. Tridesetak godina kasnije, godine 1984, Josip Lučić je pripremio drugu knjigu »Spisa« koja je obuhvatila prve sveske arhivskih serija »Diversa Cancellariae« i »Testamenta«, a

koje također pripadaju djelatnosti istog notara u vremenu od 1282. do 1284. godine.

Godine 1988. tiskana je u seriji »Monumenta historica Ragusina« i treća knjiga »Spisa Dubrovačke kancelarije«, u izdanju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti i Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Treću knjigu »Spisa« priredio je, također, Josip Lučić. U predgovoru autor komentira mogućnosti koje ovaj izvor pruža za historijska istraživanja, posebno se osvrnuvši na osobna imena, zanimanja, vrste dobara, tipove brodova i toponime. Nakon predgovora slijedi prijepis dviju notarskih knjiga iz Historijskog arhiva u Dubrovniku, a to su »Diversa Cancellariae«, sv. 2, koji obuhvaća zapise notara Tomazina de Savere od 1284. do 1286. godine i sv. 3 iste serije, koju čine zapisi notara Aca de Titullo od 1295. do 1297. godine. Na kraju knjige nalaze se indeksi imena, mjesta i etnika, te stvarni indeks koje je izradila Milica Lučić, a koji omogućuju lako korištenje tog vrijednog tiskanog izvora.

Nenad Vekarić

Michele Bossi, Pasquale Tucci (eds), BICENTENNIAL COMMEMORATION OF R. G. BOSCOVICH, Milano, september 15—18, 1987: Proceedings, Milano, edizioni unicopli, 281 str.

Općenito o simpoziju i zborniku

Zbornik je proizašao iz međunarodnog simpozija »Duecento anni di stelle: Boscovich 1787—1987« kojega je Osservatorio astronomico di Brera organizirao u spomen na dvjestotu obljetnicu smrti svog utemeljitelja nastojeći da povjesničari znanosti i aktivni astronomi sučele svoje poglede. Objavljeni svezak, na žalost, ne sadrži sva predavanja koja su izložena na simpoziju. Izdavači su preferirali radije izdati ne cjelovito izdanje nego još mjesecima čekati neke priloge iz astrofizike.

Izdanje ima dva dijela: povijesni i suvremeni. Povijesni dio, za koji se brinuo Istituto di Fisica Generale Applicata milanskog državnog sveučilišta (Università degli Studi di Milano), sadrži sva izlaganja sa simpozija i uz to članke »Bilješke o izvornom modelu zvjezdarnice u Breri, izgrađenom prema Boškovićevu nacrtu iz 1764. godine« i »Botanički vrt u Milanu u svojim početnim godinama«.

Guido Tagliaferri: *Bošković i Milano*

Daje sintetički prikaz Boškovićevih veza s Milanom, podrobno prikazujući

dva njegova boravka u ovom gradu. Prvi boravci su uz nacrt zvjezdarnice za jugoistočni kut Palazzo Brera, njezinu izgradnju djelomice i vlastitom novčanom potporom i znanstveni rad do 1773., kao i profesuru u milanskim *Scuole Palatine* (1770—1773). Drugi i posljednji boravak povezan je s Boškovićevim nastojanjem da izradi znanstveni komentar uz treći svezak Stayeve prirodnoznanstvene poeme i okončan je njegovom smrću (1785—1787). U pogledu biografskih podataka Tagliaferri slijedi članak *Boscovich* Paola Casinija u *Dizionario biografico degli Italiani*, prenoseći niz netočnih genealoških podataka.

Orazio Curti i Salvatore Sutura iz Nacionalnog muzeja znanosti i tehnologije »Leonardo da Vinci« u Milanu: *Bilješke o izvornom modelu brerske zvjezdarnice izgrađene prema Boškovićevu nacrtu iz 1764. godine.*

Muzealci iznose razloge da je drveni model, nepotpisan i nedatiran, zvjezdarnice koji je 1960. prešao sa zvjezdarnice u da Vincijev muzej i potom bio zagubljen u skladištu muzeja i pronađen nekoliko mjeseci prije Boškovićeve komemoracije u Milanu i restauriran u muzejskoj konzervatorskoj radionici, upravo onaj kojega je Bošković opisao u svom naknadnom izvještaju o planiranju zvjezdarnice koji potječe iz 1772. Oni su također dali precizan tehnički opis modela koji je bio građen da se mogao lako rastaviti na dijelove i ponovno sastaviti i usporedjivati ga s Boškovićevim opisom iz sačuvanog rukopisa.

Salvo D'Agostino: *Boškovićeva recepcija Newtonova nasljeđa*, La sapienza, Roma

Protivno ustaljenim gledištima zastupa stav da Boškovićeve koncepcije prostorno-materijalnih odnosa nisu ni Newtonove niti nagovještavaju Einsteinove, već su izvorna kreacija Boškovićeve. Uz Kantovu filozofiju Boškovićev sistem ideja predstavlja jedan od dva najvažnija doprinosa 18. stoljeća kojemu je cilj bio suzbiti razdvajanje znanosti i filozofije koje je uslijedilo iz razvoja Descartesove i Newtonove prirodne filozofije. D'Agostino potom ana-

lizira Boškovićevu kritiku Newtona u tri točke: glede Newtonova navodnog dokaza apsolutnog gibanja, glede Newtonova postulata inercije i glede koncepcije mase i sile. Najzad, slijedi opsežna diskusija o zaslugama i manama koje se obično atribuiraju Boškovićevoj teoriji. D'Agostino obrazlaže u čemu je »operacionalna slabost« Boškovićeve teorije i zaključuje da je Boškovićeva teorija bila izraz njegova vremena, ni ispred ni iza njegova vremena. Upravo zbog toga je Boškovićev slučaj od krajnjeg interesa u rasvjetljavanju delikatnog procesa u kojem se tijekom 18. i još više 19. stoljeća znanost odvojila od »sveopće filozofije prirode«. Karakteristično obilježje Boškovićeve univerzalne filozofije prirode nije toliko njezina kvalitativna priroda, koliko sistematičnost i filozofičnost na temelju Boškovićeve izbora. Modernim povjesničarima i filozofima Bošković je ostavio problem razumijevanja uvjeta koji se postavljaju pred temeljne aksiome i izvedene operacionalne propozicije da bi garantirali znanstvenu fortunu teorije.

Žarko Dadić: *Boškovićev doprinos rješavanju problema plime i oseke*

Prilog izvire iz temeljne Dadićeve studije »Tumačenje pojave plime i oseke mora u djelima autora s područja Hrvatske (do kraja 18. stoljeća)« (1965). Dadić je posebno detaljno obradio Boškovićeva misaona stajališta koja su pratila rad na raspravi *De maris aestu* od koje je prvi dio objavljen 1747. godine. To su: rješenje kojim je pomirio Newtonovu fiziku i nauk o nepomičnosti Zemlje, problem relativnog prostora, razumijevanje pravca, problem neprekinutosti matematičkih i fizičkih promjena. Prema Dadiću Bošković se od velikih matematičara svoga doba razlikuje po metodologiji rješavanja problema tj. po isključivoj uporabi geometrijske metode. U tome je imao i uspjeha kao što to potvrđuje njegovo geometrijsko rješenje za određivanje maksimalne elevacije mora uslijed zajedničkog djelovanja Sunca i Mjeseca, koje je u prednosti pred analitičkim rješenjem Daniela Bernoullija. Iako su analitička rješenja Daniela Bernoullija,

Eulera i MacLaurina izvršila velik utjecaj na razumijevanje plime i oseke u 18. stoljeću, Bošković je uspješno upotpunio djelo svojih velikih suvremenika i svojim rješenjima izvršio utjecaj, kakav je vidljiv u djelima Karla Scherffera i Pala Makoa.

Juan Casanovas, *Specola Vaticana* (Vatikanska zvjezdarnica), *Bošković kao astronom*

Ističe svoje uvjerenje da je Bošković gledao na astronomiju »kao veliki laboratorij za testiranje fizičkih teorija« (57). Naime, većina astronomskih pitanja koje je Bošković studirao, po Casanovasovu mnijenju, odnosila se na dokaze Newtonove univerzalne gravitacije i njezine implikacije na gibanje Zemlje. Casanovas razlikuje dva jasno određena razdoblja u Boškovićevu životu: rimsko razdoblje koje, iako izvornije i plodnije, nije dostatno proučeno i kasnije razdoblje 1760.—1787. a поблиže nastoji osvijetliti upravo rimsko razdoblje. Casanovas obrazlaže da je Bošković počeo djelovati u neobičajeno prikladnim okolnostima: isusovački dekret iz 1730. da se u poučavanju fizike koriste moderni autori, dolazak Prospera Lambertinija na papinski prijesto što je kasnije rezultiralo uklanjanjem Kopernikovog djela s indeksa zabranjenih knjiga, osobno prijateljstvo s papinim državnim tajnikom Valentijem, Bradleyevu otkriće aberacije svjetla 1728. godine s dalekosežnim implikacijama.

Poslije sociološke analize Boškovićeve ranog razdoblja Casanovas prikazuje Boškovićevu nastojanje da prikaže nova astronomska otkrića i teorije i da ih otvoreno raspravlja. O tome svjedoči čitav niz Boškovićevih rasprava koje se bave Newtonovom mehanikom. Poslije razdoblja putovanja (u Beč, Pariz i London) uslijedilo je novo razdoblje koje započinje profesurom u Paviji i utemeljenjem zvjezdarnice u Breri. Casanovas podsjeća na svojevremenu Boškovićevu zamisao da se utemelji zvjezdarnica u Rimskom kolegiju, pa analizira Boškovićev plan da Brera bude uzor ili model u izgradnji i organizaciji zvjezdarnice za astronomiju budućnosti. Autor je iznio svoju argumen-

taciju da se Boškovićev neuspjeli, ali čuveni pokus s dvostrukim teleskopom zbio za vrijeme njegova boravka u Breri pred smrt 1786., a ne u razdoblju utemeljenja zvjezdarnice.

Roger Hahn, *Laplace i Bošković*

Osvijetlio je kontrast između ova dva majstorska znanstvenika koji su pripadali različitim zajednicama i generacijama. Bošković je već bio poznati profesor matematike u Rimu kad se Laplace rodio u Normandiji. Nastoji objasniti paradoksalnu situaciju da je Laplace više utjecao na Boškovića nego Bošković na Laplacea. Laplace je poznavao mnoge Boškovićeve ideje. Osobito je cijenio njegov prilog teoriji grešaka u sklopu geodetskog istraživanja tj. mjerenja meridijanskog luka između Rima i Riminija. Ali je isto tako osobito oštro i javno u Francuskoj akademiji osporavao Boškovićevu metodu za određivanje staza kometa. Hahn izražava uvjerenje da se upravo proučavanjem sukoba kakav je bio Laplaceov i Boškovićev u krilu Akademije potpunije razumijeva razdoblje i njegovi akteri: »Naša priča dokazuje da takvi prijepori uključuju mješavinu osobnih i znanstvenih neslaganja koja se daju razmrsiti, ali su nužno isprepletana.« Hahn je posebno osvijetlio opravdane i neopravdane kritike Boškovićeve metode (krađa Bouguera, pogrešna osnovna pretpostavka, upotreba zastarjele metode, korištenje korekcije kao najslabija karika B. metode) i upozorio gdje su Laplace i tajnik Akademije Condorcet pretjerali. Hahn smatra da s obzirom na znanstvenu politiku u Parizu 1770-ih, nepristrani pravorijek komisije u kojoj su redom bili d'Alembertovi pristalice, dakle i Boškovićevi protivnici, najviše iznenađuje. Dokumentacija šuti zašto komisija nije stala na Laplaceovu stranu, ali je postupila razborito jer poslije proučavanja Boškovićevih spisa nije uočila logičku grešku.

Ernest Stipančić, *O nekim geometrijskim koncepcijama Rudera Boškovića*

Sintetizirao je svoja dugogodišnja istraživanja geometrijskih zamisli Ru-

dera Boškovića, kako se one iskazuju u dvama Boškovićevim djelima: *De continuitatis lege* (1754) i *Theoria philosophiae naturalis* (1758). Upućuje na jednu prethodnu verziju ove svoje sinteze: »Alcune concezioni geometriche di Rudjer Bošković« objavljenu u časopisu »Bollettin di storia delle scienze matematiche« 1986. Najiscrpnije su obrađene Boškovićeve ideje o kontinuumu, osobito usporedba Boškovićeve granice kontinuuma i Dedekindova principa neprekinutosti, kao i uloga beskonačno daleke točke u geometrijskim transformacijama pravca, parabole i hiperbole. Na temelju Boškovićevih stajališta u *Theoriji* prikazana su fundamentalna pitanja geometrije, probabilistički pristup i pogledi u polju sila. Zaključak u posljednjem odlomku na str. 103!

S. di Sieno- M. Galuzzi, *Boškovićev »De motu«* (1743)

Nakana autora je provjeriti, modificirati ili produbiti opće prihvaćenu tezu u matematičkoj historiografiji da je Bošković kao matematičar preferirao pojmove i postupke koji su bliži Newtonu i modelu koji je izložen u njegovu znamenitom djelu *Principia*, nego li upotrebi Leibnitzova diferencijalnoga računa. Oni su svoju pažnju usredotočili na raspravu *De motu* iz 1743. godine i to iz dva razloga: (1) jer se u njoj Bošković određuje prema vrlo raspravljanoj kontroverzi o inverznom problemu centralnih sila, (2) jer Bošković drukčije pristupa čunjosječnicama (presjecima stošca) nego Newton. Na temelju analize Boškovićeva rješenja oni zaključuju: »To je zaista jednostavna i elegantna konstrukcija« (115). Potom autori reflektiraju o realnoj naravi kontroverzije o centralnim silama. Ona bi, po njihovu zaključku, imala u svojoj osnovi metodološki spor. Tko slijedi u prvoj polovici 18. st. Newtonov pristup, preferira geometriju, tko slijedi Johana Bernoullija, njeguje analitički pristup koji ne znači bolje rješenje, nego rješenje drugom metodom. Ipak, ova ravnoteža među metodama ne vrijedi potkraj 18. st. kad analitičke metode imaju izrazitu prednost pred geometrijskima, tako da geo-

metrijska rješenja djeluju anakronistički. Ali to ne utječe na povijesnu procjenu Boškovićeva pristupa. Iznijansirana metodološka analiza kakve su i potrebne i primjerene Boškovićevu djelu!

John Pappas, *Odnosi Boškovića i d'Alemberta*

Najopsežniji prilog, građen na obilnoj, izdanoj i neizdanoj građi, osobito korespondenciji, uz izuzetno poznavanje dosadašnje literature uključujući i onu na hrvatskom što je zaista rijetkost. Pomna rekonstrukcija sukoba dvaju učenjaka. Početak međusobnih odnosa B.a i d'Alemberta datira iz vremena Boškovićeva boravka u Parizu 1759—1760, kad su Boškovićeve impresije povoljne, iako se radi o zastupniku oprečnih pogleda u nekim važnim pitanjima. Ocjena rivaliteta među učenicima u 18. stoljeću: postojao je rivalitet Clairaut-d' Alemberta, Bošković je bio Clairautov prijatelj, dakle...; odnos Lalanda i d'Alemberta loš, Laland naziva d'Alemberta »despotom Akademije«, Laland je bio najveći prijatelj B.ev u Akademiji, dakle... Osvijetljena je uloga Paola Frisija u pogoršanju/zahlađenju odnosa B.a i d'Alemberta u 60. godinama 18. st.

Prikazan je i učinak Boškovićeve bilješke o d'Alembertu u francuskom izdanju *Voyage* (1770): d'Alembertov bijes očituje se u pismima i djelima d'Alemberta poslije 1770. Najniža točka odnosa poslije Boškovićeva dolaska u Pariz 1773. zbog pokušaja nereguliranog ulaska Boškovića u Akademiju naime uz potporu Versaillesa, voljom zaštitnika iz Versaillesa. Zanimljiva je i argumentacija da religiozni razlog tu nije bio presudan: Laland koji je bio slobodni zidar i »doajen ateista« bio je najprivrženiji B.ev prijatelj! Osvijetlio je i psihološke likove protivnika. Rad je dosad najpotpunija rekonstrukcija odnosa dvaju znamenitih učenjaka na temelju nove građe, ili građe koja se dosad nije koristila u Boškovićevoj literaturi, dana u kontinuitetu od 1759. do 1774.

Gennaro Barbarisi, *Književnik Bošković*

Spominje jedine povjesničare književnosti koji su osjetili potrebu da uključe Boškovića među značajne ličnosti 18. stoljeća: Camillo Ugoni i Antonio Lombardi, u prvoj polovici 19. st. Poslije toga Bošković nestaje iz književnih povijesti, kao protagonist znanstvene Arkadije i isusovačke kulture. Tek nedavno u izdanju *Scienziati del Settecento* (1983) prihvaćeni su njegovi *Dialoghi sull'Aurora Boreale* (Razgovori o sjevernoj zori). Ističe njegovu plodnost u prozi, stihovima i pismima. Rasvjetljuje Boškovićevu ulogu u utemeljenju časopisa popularnog karaktera *Caffe* i njegove odnose s milanskim učenjacima, pobornicima prosvjetiteljstva. Barbarisi pažnju posvećuje dvama djelima: *Dialoghi sull'Aurora boreale* (1748) i *Giornale di un viaggio da Constantinopoli in Polonia*. Za Barbarisija su *Dialoghi* »jedan od boljih primjera arkadijske proze« (159). »Dnevnik putovanja iz Carigrada u Poljsku«, napisan znatno kasnije, otkriva posve drukčije karakteristike neposrednosti i izražajnosti, protivno posve negativnoj i neutemeljenoj ocjeni Ugonijevoj. Opsežna analiza *Dnevnika* (160—164): svakodnevnica i običaji seoski, bilješke o različitim jezicima s oslanjanjem na grčki, latinski, istočne jezike (bez ma kakva spomena o slavenskim jezicima koje Barbarisi prešućuje!), etimološki pristup (opet bez slavenskih primjera), približavanje govornom talijanskom jeziku, nezadovoljstvo Boškovićevu s lošim i nedopuštenim francuskim prijevodom *Dnevnika*.

Carlo Felice Manara, *Problem geometrijskog kontinuuma u misli Rudera Boškovića*.

Usredotočuje se na razmatranja koja je Bošković posvetio geometriji u djelu *De continuitatis lege* (1754) i napose geometrijskom kontinuumu, mada su po njegovu mišljenju problemi geometrije u Boškovića sagledani skoro uvijek u uskoj povezanosti s problemima fizike (pogrešno, ali vrlo rašireno mišljenje o Boškoviću). Ovo je svojevrstni komentar Boškovićeve rasprave, nažalost bez poznavanja ili uvažavanja

dosadašnjih istraživanja jer se uz *Teoriju* ovo najproučavanije Boškovićevo djelo, jedino djelo za koje postoji kritički povijesno-znanstveni komentar (iz pera Ernesta Stipanića). Analizira Boškovićev odnos prema Aristotelovu, Leibnizovu i J. Bernoullijevu shvaćanju geometrijskog kontinuuma. »Rješenje koje je Bošković dao za Ahilejev paradoks je prilično elementarno, ali oštro umno« (177). Dvije osnove Beve teze su u pogledu geom. kontinuuma: djeljivost u beskonačnost i nepostojanje beskonačno malih *aktualnih* veličina. Bošković svoju analizu geometrijskog kontinuuma prenosi uz prikladnu zamjenu pojmova na vremenski kontinuum. Osobitost Boškovićeva pristupa neprekinutosti: neprekinutost se više isključivo ne raspravlja kao svojstvo objekata iz geometrije i vremena, nego i kao svojstvo funkcionalnih povezanosti dvaju varijabli.

Guido Tagliaferri, Pasquale Tucci, *Bošković i određivanje staza kometa*.

Povijesna istraživanja iz nekoliko posljednjih desetljeća istakla su značajnije proučavanja kometa za Newtonovo remek-djelo *Principia*. Newtonovo rješenje za ponašanje kometa bilo je posljednji test prije nego je Newton dovršio *Principia* i ohrabrilo je druge znanstvenike da prikupljaju opažanja o kometima i prikažu njihovo gibanje u svjetlu principa N.ove univerzalne gravitacije. Bošković je uočio nedostatak Newtonove metode i predložio svoju u ranoj raspravi *De cometis* (1746), a 1761. kao dodatak novom izdanju N.ove *Arithmetica universalis* objavio je svoj članak *Additamentum* u kojem je ispravio nedostatke iz izdanja 1746. Izložili su Boškovićevu metodu za određivanje staze kometa prema *Additamentum* i prema pretisku rasprave *De cometis* u *Opera* (1785), popraćenom s novim bilješkama. Zaključak, bolja ocjena Boškovićeve metode: U usporedbi s Newtonovom metodom, Boškovićeva metoda ne predstavlja *konceptualni* napredak, ali je istina da je Bošković sugerirao sredstva kako svladati poteškoću u procjeni udaljenosti komete, prihvativši da uvede aproksimacije. On je pridao pažnju pitanju kako aprok-

simacije djeluju na vjerodostojnost rezultata i općenito iskazao kritički stav koji je bio karakteristika većine njegove znanstvene produkcije.

Ivica Martinović: *Boškovićev »model atoma« iz godine 1748.*

Razmatra Boškovićev teorem o ravnotežnom stanju triju točaka i njegove elegantne posljedice, ali ne, kao što se dosad bilo uobičajilo, u obliku u kojem ih je Bošković ugradio u *Teoriju*, nego u trenutku njihova nastanka 1748. godine u sklopu geneze Boškovićeve teorije silâ, dakle *deset godina* prije objavljivanja prvog izdanja Teorije u Beču. Proces oblikovanja kvalitativnog toka Boškovićeve krivulje silâ odlučno je utjecao na nastanak teorema o ravnotežnom stanju triju točaka 1748. Naime, neposredno prije formulacije teorema Bošković je uveo granice kohezije i nekohezije kao pojmovni *novum* u svoju teoriju silâ. Takve iste granice on je prepoznao istražujući uvjete za ravnotežno stanje sustava triju točaka. Štoviše, težeći za što većom analogijom on je u poopćenjima prvotne izreke teorema stalno pronalazio granice kohezije i nekohezije. Tako je nizu granica kohezije i nekohezije sa svoje krivulje silâ pridružio slijedeće analogne u ravnotežno stanje treće točke sustava: (1) tjemena jedne elipse, (2) tjemena u sustavu konfokalnih elipsi, (3) cijele obodnice u sustavu konfokalnih elipsi, (4) cijele površine u sustavu konfokalnih sferoida. Boškovićev misaoni napor tako je okrunjen *prostornom predodžbom* o sustavu konfokalnih steroidalnih ljuski kao ravnotežnim stanjima treće točke proučavanoga sustava. Ovu *prostornu predodžbu* Bošković više nikad nije ponovio, obogatio ili primijenio, čak niti u svom remek-djelu *Theoria*, a ona zajedno s izgrađenom matematičkom metodologijom zaslužuje da se nazove Boškovićevim »modelom atoma« iz 1748. U *Teoriji* on se zadržao na planimetrijskoj ili ravninskoj predodžbi ravnoteže treće točke sustava. Bošković je kao primjereni matematički instrumentarij izabrao teoriju

čunjosječnica (presjeka stošca) koju je bio priredio još 1747. ali ju je objavio tek 1754. Ovo je ujedno primjer kako su matematička istraživanja znala oplođiti fizička, što je nedovoljno istaknuta karakteristika Boškovićeve stvaralaštva.

Sandra Sicoli, *Botanički vrt u Milanu: početne godine*

Prikazuje povijest vrta uz povijesni kompleks Brere. Uređenje vrta započelo je 1774. a staklenici podignuti 1778. Vrt je bio namijenjen i u didaktičke svrhe. Bio je prikazan, zajedno s povijesnom jezgrom Brere u milanskom vodiču za ljubitelje lijepih umjetnosti 1787., dakle u godini Boškovićeve smrti u Milanu! Uz dokumentaciju iz gradskog arhiva!

Germano Paoli, *Bošković i prosvjetiteljstvo*

Svi koji su živjeli u doba prosvjetiteljstva nisu nužno bili »prosvjetljeni«, bar je to slučaj s Boškovićem, tvrdi pisac. Slijedi sadržaj koji odudara od naslova: o teškom definitivnom odlasku iz Rima 1764, o aferi Benvenuti 1754., o širenju Boškovićeve teorije, o nerazumijevanju poglavara za njegov newtonizam, o pismima Baru iz Pariza, o odstupima s milanske katedre 1773, o matematičkoj literaturi prilikom nastupa u Paviji 1764. Raspravio je neke teške momente Boškovićeve života i obrazložio to konzervativizmom isusovačkog reda.

Slijedi dio posvećen suvremenoj astronomiji:

Morton S. Roberts, *Koliko mnogo od svemira možemo vidjeti (promotriti)*,

L. Rosino, S. Ortolani, *Globularni klasteri od Boškovićeve vremena prema budućim naporima*

Claude R. Canisares, *Promjenjivost i stalnost na kozmičkim udaljenostima: nemirni svemir*, te na kraju zbornika *Zaključne misli* Guida Chincarinija, direktora zvjezdarnice u Breri.

Nenad Vekarić